

BYSTRICKÝ PERMON

Banskobystrická revue pre popularizovanie vedy, umenia a cestovného ruchu

Ročník XXII

Číslo 2.

MÁJ 2024

HISTORICKÉ ZÁHADY Z OKOLIA BANSKEJ BYSTRICE

Prečo sa Hušták volá Huštákom?

Hneď na úvod sklame väčšinu Banskobystričanov. Pomenovanie Hušták sa nepoužíva len v Banskej Bystrici a dokonca tu ani nevzniklo. Ide o pomenovanie, ktoré pochádza z veľmi starého slovenského slova, ktorého vývoj až do dnešnej podoby, tak ako ho zmapovali jazykovedci, si teraz postupne vysvetlíme.

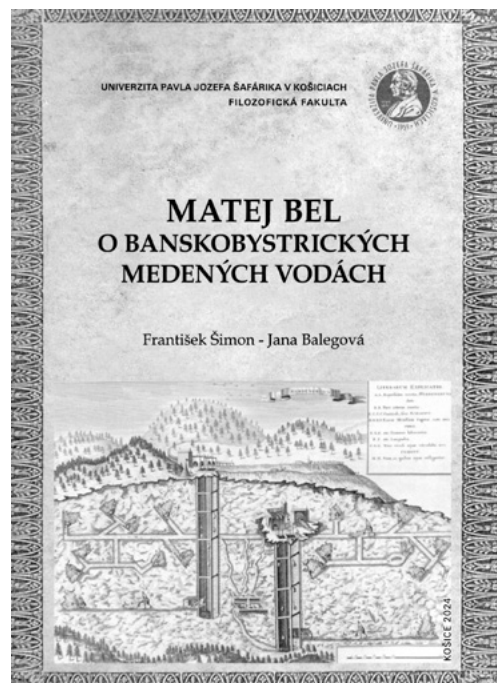
Slovník slovenského jazyka¹ uvádza, že je *to slovenské zastaralé slovo označujúce periferiu mesta*. Slovník súčasného slovenského jazyka² dodáva, že ide o *predmestie, často vzniknuté z pôvodne samostatnej dediny resp. obce* a Citánka slovníka slovenského jazyka³ upresňuje, že *pôvodný význam slova už zanikol a samotné slovo v niektorých lokalitách pretrvalo už len ako miestny názov*. Sú jazykovedci, ktorí sa v minulosti týmto pomenovaním zaoberali veľmi intenzívne a my si teraz ich poznatky sprístupníme. Pomenovanie Hušták sa používa na celom území Slovenska. Od Záhoria, cez Banskú Bystricu až po Košice. Môžeme sa s ním stretnúť v dedinách západoslovenských okresov ako napr. Malacky, Modra, Trnava, Skalica, Senica, Mýjava, Piešťany, Nové mesto nad Váhom, Nové Zámky, Ilava, kde tvorí súčasť dedín, označujúc časť, alebo ulicu. Tu forma slova nadobudla nárečovú podobu Hošták⁴. Na strednom Slovensku sa používa znenie Hušták a je zastúpené v Banskej Bystrici, v meste Liptovský Mikuláš⁵, v Martine, Turanoch, Dolnom Kubíne, Trstenej, Bielom Potoku, Nemeckej Eupči, Trnenci⁶. Na východnom Slovensku má pomenovanie znenie Huštak (bez dlžňa) a stretnúť sa s ním máme možnosť napr. v obci Nižný Hrušov⁴, Zdaňa⁶, v okrese Spišská Sobota, Levoča, Prešov, Košice, tiež na Zemplíne, v Humennom, Vranove nad Topľou, Sobranciach, Michalovciach, Topoľčanoch, či v okrese Trebišov⁴. Ako vidíme, zastúpenie pomenovania je veľmi bohaté a zaberá takmer celé územie Slovenska. V Košiciach termínom huštáky bývali označované predmestské dediny alebo ulice obkolesujúce mesto v stredoveku a novoveku, písomne doložené od 17. storočia ako -dorf, -dörfel, neskôr vicus. V časoch protitureckých bojov a protihabsburských povstaní v rokoch 1528-1711 boli vydrancované a zlikvidované. V 18. stor. boli postupne obnovené a v 19. storočí pri búraní hradieb integrované k domovskému mestu⁷.

Václav Vážný⁴ uvádza, že termín pôvodne označoval časť obce alebo chotára (dnes používame termín kataster) na označenie poľí, lúk, až neskôr predmestí a chudobných častí dedín, často v plurále Hoštáky alebo neskôr Hušták. Rovnako tak označoval lúky, poľia a iné pozemky k týmto Hoštákom prislúchajúce. Tak sa môžeme v literatúre ale aj v ústnom podaní stretnúť napr. s hoštáckymi lúkami, či poľiami. Podľa svedectva J. Jacovského⁸ *...osadníkov menovali Slováci Hostmi a domy nimi obývané Hoštákmi, jakých v slovenských mestech a osadách Prešporskéj stolice husto nachádzame. Hoštáky tieto sú obyčajne od sedliackych domov oddelené a v mestečkách predmestia tvoria. Hoštáky nájdeme v Castej, vyše kostola, v Dljeji, Suheji, Košolnej, Pudmericiach, Halmeši, Višitku atď.* Aj Antonín Václavík⁹ zaznamenáva vo svojej rozsiahlej

Pokračovanie na strane 2

Správa Mateja Bela o banskobystrických medených vodách

Matej Bel (1684 – 1749), *magnum decus Hungariae*, veľká ozdoba Uhorska, je známy svojim epochálnym nedokončeným dielom *Notitia Hungariae Novae historico-geographica* (Historicko-zemepisné vedomosti o súvekom Uhorsku), v ktorých systematicky opisuje uhorské stolice. Tento rodák z Očovej je však autorom aj mnohých iných, menších prác. Patrí k nim aj trochu zabudnutá správa o medených vodách v Španej Doline publikovaná v časopise londýnskej Kráľovskej spoločnosti *Philosophical Transactions*. Jej názov v slovenskom preklade znie *Historicko-fyzikálne pozorovanie o banskobystrických medených vodách ľudovo nazývaných Cement-Wasser, ktoré menia železo na meď*.

Titulný list rovnomennej knihy autorov Františka Šimona a Jany Balegovaj

Publikovanie práce v uvedenom časopise súvisí so skutočnosťou, že sa Matej Bel v roku 1738 stal členom Kráľovskej spoločnosti. 1. januára tohto roku napísal list Hansovi Sloanovi (1660 – 1753), predsedovi Kráľovskej spoločnosti, v ktorom ho prosil o členstvo v nej, čo sa o pol roka, 1. júna 1738, skutočne aj stalo. V liste z 13. augusta 1738 Bel ďakuje za prijatie do tejto

Pokračovanie na strane 9

Výzva – NKP Kalište v pamäťových zbierkach

Udalosti neskorého leta roku 1944 a nezištná pomoc obyvateľov osady Kalište počas jesene i zimy roku 1944 partizánskym jednotkám v protifašistickom odboji tragicky ukončili dejiny Kališťa, osady na úpätí Nízkyh Tatier. Národná kultúrna pamiatka Kalište v roku 2025 pripomenie svetu, že už 80 rokov je miestom, v ktorom síce nežijú ľudia, no prežíva tu silná spomienka.

Stredoslovenské múzeum dlhodobo riadne plní svoje vedecko-výskumné úlohy. V súčasnosti medzi ne patrí i zber informácií o zaniknutej osade Kalište. Zbierkové predmety sú uložené v Stredoslovenskom múzeu, Literárno-hudobnom múzeu a Múzeu Slovenského národného povstania, ďalšie predmety sa nachádzajú v Štátnom archíve a Archíve Krajského pamiatkového úradu v Banskej Bystrici.

Záverečným výstupom úlohy je zostavenie katalógu sumarizujúceho celú pozostalosť všetkých inštitúcií v prehľadnom mennom, vecnom a miestnom registri so zábermi digitalizovaných predmetov.

Veríme, že nielen inštitúcie vo svojich zbierkach a archívoch, ale i obyvatelia Banskej Bystrice opatrujú rôzne listiny, dokumenty, fotografie či predmety z Kališťa. I tieto by sa mohli stať súčasťou poznania o zaniknutej osade, dnes národnej kultúrnej pamiatke a prispieť tak k vytvoreniu komplexnejšieho obrazu o živote v nej.

V prípade, že ste vlastníkom predmetov, či materiálov spojených s osadou Kalište, prosíme Vás, aby ste sa obrátili na Stredoslovenské múzeum emailom: luptakova@ssmuzeum.sk alebo telefonicky 0940 511 496.

Vladimíra Luptáková, Stredoslovenské múzeum

Adresy distribúcie

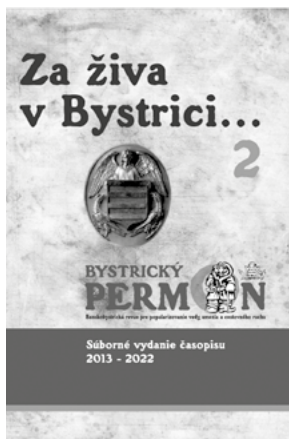
Časopis Bystrický Permon vďaka distribútorovi TOPPRES môžete stále nájsť v jeho novinových stánkoch a predajniach na týchto adresách:

Radvaň – Sládkovičova 7
Fončorda – Kyjevské námestie 7
Podlavice – Jasenova 2781/1
Sásová – Fatranská 6385
Európa – Na Troskách 69
Sídliisko – Námestie Slobody 1
Slovenská Lupča – Námestie SNP 455/54

Pýtajte si náš časopis u predajcu. Je zadarmo, ale je potrebné si u predajcu nahlásiť odber.

(R. R. S.)

Kúpte si našu knihu

Nedávne sme oslávili 20-te výročie našej existencie. Pri tejto príležitosti sme vydali už druhú časť súborného vydania nášho časopisu s názvom: Za živa v Bystrici 2. Viac než 600-stranová kniha prináša všetky vydané čísla časopisu za druhú dekádu jeho vydávania.

Prvá časť je beznádejne vypredaná, ale druhú časť si ešte stále môžete kúpiť buď v Informačnom centre mesta Banská Bystrica na Námestí SNP, alebo v e-shope na adrese www.amtheon.sk. Kúpou tejto knihy podporíte vydávanie časopisu Bystrický Permon alebo iných zaujímavých kníh o Banskej Bystrici.

(R. R. S.)

Prečo sa Hušták volá Huštákom?

monografiu o Horvátskom Grobe ...vede uličového streda a dolného konce i vidlicovitou návěs okolo kostela, zvanou „hoštáky“, čtvrť, kde bydlili téměř jen „hofieri“ (pozn. hofieri = ľudia bez vlastného domu, pracujúci na dvore pana).

Václav Vážný⁴ ďalej upresňuje, že popri tomto význame sa termín Hošták/Hušták používal aj na označenia predmestia alebo mestskej periferie, či krivoľakých hustých uličiek s malými domčekmi a pod. V podobe Hošták možno vidieť tiež vplyv archaického slova hostiak s významom cudzinec, kupec, hosť ale slovo mohlo dať význam aj obyvateľstvo hoštáku vo význame domkár, podruh, obyvateľ predmestia, čiže *hoštáčan* a *hoštákár*. Podobne hovorí o veci aj Andrej Bernolák⁹ keď vysvetľuje, že *hošták* = a/ *predmestie* b/ *pozemok, pôda domkára (Häuslergrund, -boden)*; *hoštačan, hoštačník, hoštákár* = a/ *obyvateľ predmestia b/ domkár, podruh; hoštáckí* = *predmestský* atď. Môžeme teda predpokladať, že pomenovanie sa vyvinulo z archaického termínu *hoštáky* označujúceho lúky a polia za dedinou, na ktorých jazykovedný pôvod tu nie je priester a postupne sa vyvíjalo od pomenovania predmestia, chudobnej štvrte malých domčekov k sebe nahusto natlačených. Mičátek¹⁰ považuje hošták za predmestie, obydlie alebo miesto pre nájomníkov a príst'ahovalcov (pre tzv. hostiakov). Vážný⁴ uvádza Kálayov slovník¹¹ za skutočne bezpečný doklad slova podľa jeho vlastného záznamu z Banskej Bystrice, potvrdený i dokladom z Radvane nad Hronom pri Banskej Bystrici a rovnakým znením slova v rovnakom význame aj inde na strednom Slovensku, ako napr. v Liptove v Liptovskom sv. Jáne alebo v Orave v Jasenovej („...je tam ani na huštáku“ rozhovor o chudobnom dome stojacom na zlom mieste na svahu¹¹).

Napriek tomu Vážný⁴ upozorňuje, že je potrebné rozlišovať medzi *hoštákom/huštákom* ako predmestím a *hoštiakom/hoštákom* ako hosťom, prichádzim, cudzincom a *huštiakom/huštákom* ako huštinou, odvodenou od slova hušty. Narozdiel od Kálaya, ktorý dáva termín od súvisu s hušťaťavou a Jacovského, ktorý upozorňuje na vzťah so slovom hošt'. Václav Vážný⁴ sa prikláňa k samostatnému vývoju tohto slova z dôvodu jednotne doloženej písomnej skupiny -št- doloženej v tomto slove na celom území Slovenska a predpokladá tak jednotný slovný základ. Spôsob jeho vývoja podľa Vážneho môžeme dokladovať na príklade nemeckého Hofstadt (stredohornonemecky *hovestat, hofstat*) = *pozemok, pôda, dvor z budovami, obydlie pánovo aj s okolím*. Tak dalo nemecké slovo havoere, hofer = majiteľ dvora, pán, vzniknúť slovu hofier=podruh, človek bez vlastného domu, pracujúci pre pána. Mohli by sme predpokladať, že sa tak pôvodné *hofstat* mohlo pretransformovať do deformovanej slovenskej podoby hošták/hušták a dostať význam časti obce, kde bývala čeláď, podruhovia patriaci k dvoru, chalupníci, domkári. Neskôr sa mohlo zmeniť do podoby dedinskej a mestskej periferie. Slovo podľa Vážneho prešlo prirodzeným vývojom v domacom prostredí, podobne ako iné slová používané na Slovensku, napr. Kolhuf, Pusták, Hučák, Všivák, Hvizďák a iné. Slovo Hušták/Hošták tak môžeme zaradiť medzi starobylé slovenské slová. Jeho filologický pôvod môže pochádzať z mestskej a osadníckej kultúry vyjadrujúce miestne sociálno-kultúrne pomery, avšak nemožno vylúčiť ani jeho prevzatie snáď z nemeckého prostredia, a tento nemecký význam našt'epiť už na existujúcu formu vyjadrujúcu miestne pomery.

Anna Senčecová

¹ Štefan Peciar, ed. (1959): Slovník slovenského jazyka I. A-K, Bratislava SAV s. 543.

² Alexandra Jarošová, Klára Buzássyová, ed. (2011): Slovník súčasného slovenského jazyka H-L, Bratislava Veda.

³ Ján Daruľa, et al. (1970): Čítanka slovníka slovenského jazyka, Kultúra slova 4(10), čas. Jazykovedný ústav E. Štúra SAV, s. 326-327, online: <https://www.juls.savba.sk/ediciela/ks/>.

⁴ Václav Vážný: O jednom zvláštním pomístním jménu slovenském: Hošták, Hušták (Listy filologické/Folia philologica, roč.67 č. ¾ (1940) s. 402-407 (Centre for Classical Studies of the Institute of Philosophy of the Czech Academy of Science).

⁵ Miroslav Kropilák, ed. (1977): Vlastivedný slovník obcí na Slovensku II., Bratislava VEDA.

⁶ Miroslav Kropilák, ed. (1978): Vlastivedný slovník obcí na Slovensku III., Bratislava VEDA.

⁷ Wikipédia.

⁸ J.Jacovský: Pod Malými Karpatami, Slov. let. II., 1877 s. 144.

⁹ Andrej Bernolák: Slovník slovenský I., 1825, s. 769 – 770.

¹⁰ L.A.Mičátek: Differenciální slovensko-ruský slovník, Turč. Sv. Martin 1900, s. 57.

¹¹ Karol Kálay, Miroslav Kálay: Slovenský slovník z literatury aj nářečí, 1923, s. 180 a 193.

Milan ŠOKA (1942 – 2024)

Historik, múzejník, neúnnavný popularizátor zabudnutých informácií a dlhoročný riaditeľ Stredoslovenského múzea Milan Šoka nás opustil 12. februára vo veku nedožitých 82 rokov. Rodák z obce Trajkovice (okres Hlohovec) zasvätil celú svoju aktívnu kariéru histórii archívniectva a múzejníctva.

Uvedenie Milana Šoku, vedúceho historického oddelenia do funkcie riaditeľa Stredoslovenského múzea dňa 17. mája 1990 v priestoroch prírodovednej expozície v Tibiányovskom kaštieli. Zdroj: Stredoslovenské múzeum

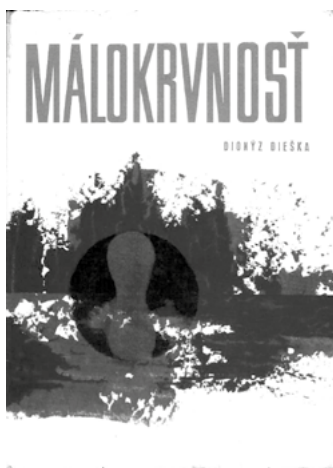
Po maturite (1959) vyštudoval odbor archívniectvo – história na Filozofickej fakulte UK v Bratislave (1959 – 1964) a začínal ako archívár v Štátnom archíve v Banskej Bystrici. Archívniectvo časom vymenil za prácu v Stredoslovenskom múzeu (vtedy Vlastivedné múzeum), nastúpil na miesto samostatného odborného pracovníka – historika. Po reorganizácii bol vedúcim historického oddelenia (1972 – 1990), aktívne prijal aj nové zaradenie múzea, ktorého činnosť prešla od 1. januára 1973 do pôsobnosti Stredoslovenského krajského národného výboru. Pre Milana Šoku to prinieslo priestor pre mnohé nové projekty aj výzvy ako viesť obecné kronikárstvo, zriadiť pamätné izby a odbornou-metodicky usmerňovať múzeá v pôsobnosti kraja. V 70. a 80. rokoch pracoval v rôznych administratívno-inšpekčných funkciách, aby napokon zotrval v riadiacich pozíciách – najprv ako zástupca riaditeľa (1985) a od 16. mája 1990 až do odchodu na dôchodok (2004) ako riaditeľ. Súčasťou profesijného života Milana Šoku bolo aj pôsobenie v mnohých organizáciách, zväzoch a vedeckých radách (Koordinačný výbor múzeí, Zväz múzeí na Slovensku), kde presadzoval, obhajoval a rozvíjal ich spoločné práva a záujmy s podporou múzejníctva na Slovensku. Aktívne sa podieľal na činnosti výboru pre znovuoživenie Muzeálnej slovenskej spoločnosti v Martine, bol zakladateľom a zostavovateľom vlastivedného zborníka Stredoslovenského múzea: Stredné Slovensko 1, 2 (1979, 1982), členom redakčnej rady a prispievateľom odborného časopisu MUZEUM (1989) aj novozaloženého časopisu Historická revue (1990). Ako odborný poradca pôsobil v mnohých komisiách (názvoslovná, komisia pre zápis do mestskej kroniky pri MsÚ v Banskej Bystrici, podpredseda komisie pre ochranu súčasť kultúrneho dedičstva pre Banskobystrický kraj). Vo výstavných plánoch naplnil muzeálne idey zhromažďovať – zachovávať – prezentovať zbierkový fond Stredoslovenského múzea, udržiaval kontakty s partnerským múzeom v Hradci Králové. Venoval sa aj pedagogickej práci, v rokoch 2001 – 2005 externe vyučoval muzeológiu na banskobystrickej UMB. Popularizačnými článkami prispieval aj do regionálnej tlače (Smer, SMER-Dnes, Priekopník), bol autorom a spoluautorom desiatok odborných a popularizačných publikácií o histórii Banskej Bystrice, pri 100. výročí vzniku Stredoslovenského múzea (1989) autorsky pripravil reprezentatívnu publikáciu Storočnica Stredoslovenského múzea.

Pokračovanie na strane 7

Dionýz Dieška – zakladateľ Slovenského ústavu pre doškoľovanie lekárov

Dionýz Dieška. Zdroj: Internet

Titulný list knihy Dionýza Dieška – Malokrvnosť. Zdroj: Internet

Dňa 27. júla 1914 sa v Pieskoch pri Podbrezovej narodil významný lekár, internista Dionýz Dieška. Svoje detstvo a prvé štúdiá absolvoval v Podbrezovej, ale gymnaziálne časy strávil v Banskej Bystrici, kde študoval v Štátnom gymnáziu Andreja Sládkoviča. Maturitu získal v roku 1932, aby následne odišiel študovať do Prahy na Lekársku fakultu Karlovej univerzity, ktorú úspešne ukončil v roku 1938. Vrátil sa na Slovensko, kde istý čas spolupracoval aj s profesorom Déerom na internom oddelení Robotníckej sociálnej poisťovne.

Po skončení vojny sa presťahoval do Trenčína, kde sa stal najmladším internistom primárom na Slovensku. Jeho hlavným dielom je však zriadenie postgraduálneho vzdelávania lekárov na Slovensku. Dňa 1. mája 1953 sa mu podarilo v Trenčíne otvoriť stredisko pre doškoľovanie lekárov. Projekt bol úspešný. Už o niekoľko rokov neskôr, dňa 1. januára 1957 vznikol v Trenčíne samostatný Slovenský ústav pre doškoľovanie lekárov, ktorý bol v rokoch 1966 až 1967 premiestnený do Bratislavy. Doktor Dionýz Dieška je na jeho čele až do roku 1986. V Bratislave zároveň pôsobí aj ako vedúci Katedry vnútorného lekárstva a tiež ako prednosta Internej kliniky.

Je držiteľom mnohých medzinárodných a národných ocenení a vyznamenaní. Za vrchol jeho vedeckej a pedagogickej činnosti sa považuje štvorzväzková učebnica s názvom Vnútorné choroby, ktorú vydal v roku 1963 v spoluautorstve s ďalšími kolegami. Svojím pracovným úsilím významne formoval lekársku vedu na Slovensku a pomohol vychovať množstvo zameraných a odborne fundovaných lekárov. Profesor Dionýz Dieška zomrel 15. júna 2006 v Bratislave.

Richard R. Senček, Slovenské banské múzeum

Zdroje a literatúra

http://www.hematology.sk/docs/Dionyz_Dieska.pdf

<https://www.lekarsky.herba.sk/index.php/mudr-dionyz-dieska>

ANONYMUS. Dvere Dvorany slávy slovenskej medicíny sa po tretíkrát otvorili 16. decembra 2014. In Monitor medicíny SLS. Bratislava : SLS, 2015, č. 1 a 2, s. 16. ISSN 1338-2551.

Ján Juraj Puskaier st.

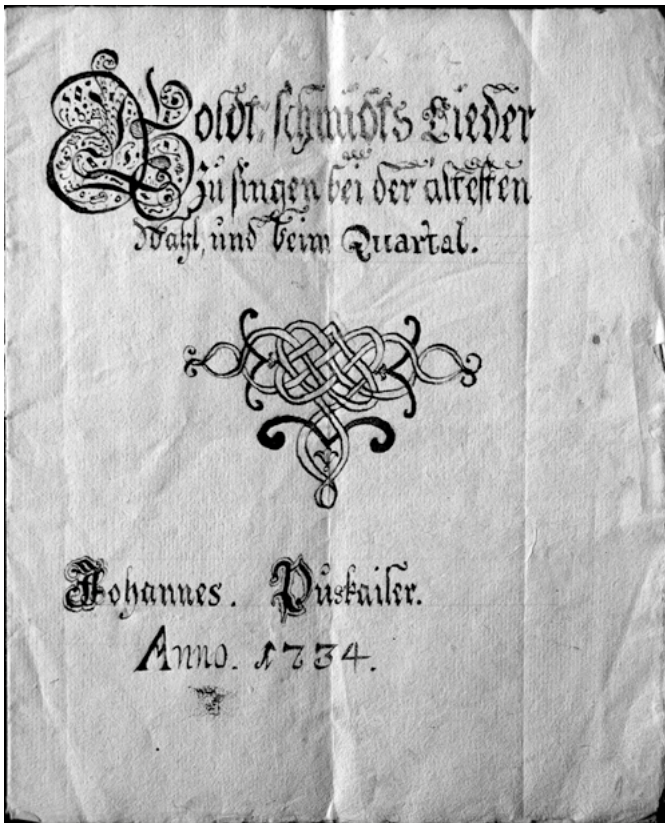
Piesne zlatníkov spievaných pri voľbách a na kvartáloch/kalendárny štvrtrok.

Ján Juraj Puskaier st. sa narodil 5. júna 1690 v Kremnici. Ako 26-ročný sa stal 22. januára 1716 majstrom miestneho zlatníckeho cechu. O rok neskôr 16. júla 1717 sa stal občanom mesta Banská Bystrica. Puskaierov aktívny zlatnícky život ohraničujú roky 1716 — 1750. Mal dvoch synov Jána a Benjamína, ktorí pokračovali v rodinnej tradícii zlatníkov. Ján Juraj Puskaier st. zomrel 31. decembra 1758 ako 68-ročný.

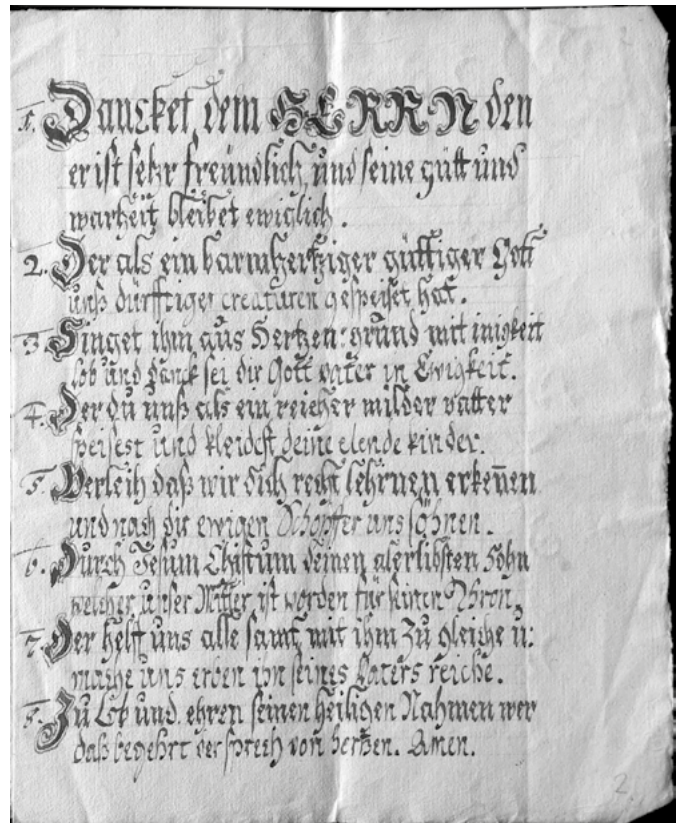
Remeselníci pri výnimočných udalostiach spievali a vznikali aj nové texty k známym piesňam a protestantským chorálom. Za mnohými pôvodnými textami a melódiami, ktoré najčastejšie v úpravách Johanna Sebastiana Bacha, je sliezsky skladateľ pôsobiaci v okolí mesta Vroclav (dnes Wrocław) – *Matthäus Apelles von Löwenstern* (1594 – 1648), syn výrobcu konských sediel. Pre svoj talent sa stal kráľovským radcom a komorníkom, Ferdinand II. ho povýšil do šľachtického stavu. Jeho ódy, žalmy a hymny boli v protestantskej liturgii pomerne známe. Napísal okolo 30 duchovných piesní. Ján Juraj Puskaier st. inšpirovaný týmito piesňami, napísal dve nové piesne uvedené v spevníku, ktorý aj vydal v roku 1734.

[Pôvodná duchovná pieseň *Matthäusa Apellesa*]

Teraz všetci chváľte milosrdenstvo Božie, chváľme ho vrúcnou chválou, hlaholom, hodnou kresťanského sveta. Raduj sa, Izrael, z jeho milosti. Pán vládne nad celým svetom, čo sa len pohne, padne mu k nohám. Okolo neho sa vzáša tisíce anjelov, žaltáre a harfy mu vzdávajú úctu. No vy, pohania, zanechajte smútok, Pripravte sa ochotne na zelené pastviny, tam nechá Pán zvestovať svoje slovo, zbaví a oslobodí nás od všetkých hriechov. Dáva jedlo hojne a všade, podľa Otcovho spôsobu naplní všetko; vytvára skorý a neskorý dážď, naplní nás všetkých jeho požehnaním, naplní nás všetkých svojím požehnaním. Preto chváľte a ctíte jeho milosrdenstvo, jeho chválu nech sa zväčšuje,

Obal zlatníckych piesní. Zdroj: Štátny archív v Banskej Bystrici

Ukážka z rukopisu. Zdroj: Štátny archív v Banskej Bystrici

[Duchovná pieseň Jána Juraja Puskaiera]

Dakujte Pánovi, lebo on je priateľský,
jeho dobrotivosť a pravda zostávajú večné.
Ako milosrdný a dobrotivý Boh nás, biedne tvory, živí.

Spievajte mu vrúčne z hĺbky srdca:

Chvála a vdaka tebe, Bože, Otče vo večnosti.

Ty, ktorý nás ako zbovevavý otec živíš a odievaš, nás úbohých dietky.

Udeľ, aby sme sa naučili pravdivo ťa spoznať

a po tebe, večnom stvoriteľovi, túžali.

Skrze Ježiša Krista, tvojho najmilšieho syna, ktorý sa stal našim prostredníkom pre jeho trón. Nám všetkým pomáha k podobe s ním a robí nás dedičmi v ríši svojho otca.

Na chválu a česť jeho svätého mena;

kto po tom vrúčne túži, ten od srdca hovorí.

Amen.

hodná najcennejšieho kresťanstva.
odteraz nám neuškodí už nijaké nešťastie.
Raduj sa, Izrael, z jeho milosti.

[Duchovná pieseň Jána Juraja Puskaiera]

Radujte sa v Pánovi a spievajte mu na slávu.

Nechajte nás pokračovať v tradícii zbožných predkov.

Ako Mojžiš spieval a Dávid od radosti hral,

spievajte žalmy Bohu na slávu, to je krásna melódia.

Aj iní starci vebili Boha,

Simeon aj Matuzalem to boli.

Mnohí umelci na slávu Božiu

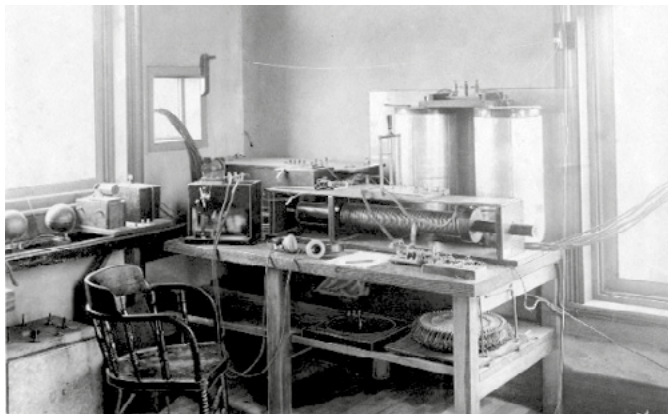
poskytli svoje srdce, ústa a ruky a oslávili ho.

Pokračovanie na strane 7

160 rokov od narodenia Jozefa Murgaša – slovenského Da Vinciho II.

Pokračovanie z minulého čísla

Laboratórium Jozefa Murgaša vo Wilkes-Barre pri Scrantone. Zdroj: Internet

Jozef Murgaš so spolupracovníkmi v laboratóriu vo Wilkes-Barre. Zdroj: Internet

Dňa 19. januára 1893 bol Murgašov mecén Imrich Bende vymenovaný za biskupa do Nitry. Do vedenia banskobystrického biskupstva bol dočasne zvolený kapitulárny vikár František Berlica a po ňom sa ujal biskupského úradu dňa 23. marca 1893 Carolus Rimely, dovtedajší mestský farár v Dóme sv. Martina v Bratislave. Nepriazeň osudu, či zásahom neprajníkov, musel školu štyri mesiace pred jej ukončením opustiť, a bol povolaný naspäť do služieb diecézy. Po návrate bol dekrétom č. 803 zo dňa 30. augusta 1893 vymenovaný za kaplána vo farnosti Slovenská Lupča, v ktorej bol farárom Michal Fodor. V období po návrate z Mnichova by sa dali jeho vzťahy s nadriadenými i farníkmi charakterizovať ako napäté až konfliktné. Podľa záznamov v archíve banskobystrického biskupského úradu, prišiel do prieku s farárom Bitterom, nadriadeným v Dubovej (farnosť Nemecká), ktorý sa o jeho myslení i konaní vyjadril ako „o odlišnom od toho, aký je treba žužajť v dnešnej dobe“ a biskupa žiadal o výmenu kaplána.¹ Iný druh konfliktu mal s chrenovským učiteľom Jakubom Frimmelom, voči ktorému žiadal Murgaš biskupa nariadiť „o najprísnejšie disciplinárne vyšetrovanie, pretože mu vraj Frimmel siaboh na jeho ľudskú aj profesionálnu česť“. Všetko je korunované Murgašovým trestným oznámením na obyvateľku Slovenskej Lupče za nactútrhanie, Teréziu Kolbenheyerovú, ktorá na neho poslala stážnosť, že chová k jej neteri Anne Spanioloovej „podozrivý vzťah“. Pojednávanie sa pravdepodobne neuskutočnilo, zrejme na základe prosby Terézie Kolbenheyerovej adresovanej biskupovi, aby prehovoril Murgaša svoju žalobu stiahnuť. Oficiálne sa jeho odchod do emigrácie vysvetľuje ako útek pred štvavou šikanou cirkevných maďarónov, no odhalenie týchto kauz nám nečakane vrhajú nový pohľad na možné dôvody, prečo Murgaš opustil Slovensko a odišiel do USA. Danica Rosinová dopĺňa: *Mal svoju hlavu, nebol typ človeka, ktorí len sklopí oči, ak vrchnosť niečo prikázala, preto ho premiestňovali. Navyše vrchnosť bola maďarská a on sa netajil svojim slovenským čítaním....*a dopĺňa: *...dostal avízo, že ako pansláva ho asi aj zavrhú, ale vtedy mal už zistené, že v Amerike hľadajú do Pensylvánie kňaza pre tamojších Slovákov. Niekoľko mu poradil, že tam by sa mohol realizovať.* K Murgašovu zatknutiu Danica Rosinová pripája: *Stará mama hovorila, že pakoval so Slovákami a k tomu sa iste priplietli aj osobné veci.* Po jeho odchode podľa jej slov prišiel niekto do domácnosti jeho brata a pýtal sa na Murgaša. *Chceli vedieť, kde zmizol, kam išiel, ale jeho brat povedal, že nevie. Samozrejme, že vedeli všetci. ...Na lístok na loď mu prispel aj brat, Ján Murgaš, ...* Dopisy, ktoré posielal Jozef Murgaš bratovi z Ameriky, rodina pre istotu páli.

Jeho impulzivnosť dokladuje aj redakcia časopisu „Obrana“ vychádzajúceho v USA, vo vysvetlení prečo mu neuverejnili článok o Jozefovi Hušekovi.² Rozporuplný bol aj jeho vzťah k Slovenskej lige v USA a to aj napriek tomu, že patril k jej zaklada-

teľom. Po rokoch sa paradoxne z neho stal jej protivník. Vadilo mu na nej autonomistické až protičeské zameranie a v roku 1910 dokonca napadol jej 11 členov – katolíckych kňazov.

Aj Michal Fodor požiadal listom biskupa o Murgašovo preloženie z farnosti Slovesná Lupča. A tak bol dňa 25. septembra 1894 dekrétom č. 1361 Jozef Murgaš ustanovený za kaplána vo farnosti Chrenovec, ktorú tvorilo osem obcí a ktorej farárom bol povest'ou prísny Jotef Stanga. Jozef Murgaš si však podľa svojich spomienok s ním veľmi porozumel. Jeho rozhodnutie vycestovať do USA mu, zdá sa, banskobystrický biskup Caroly Rimmely celkom rád odsúhlasil v dekrete č. 431 na ďalšiu službu duchovného pre amerických slovenských osadníkov. A tak, podľa Jozefa Vranku v roku 1896 popredal všetky svoje obrazy, aby si mohol kúpiť lístok na loď a odísť do Spojených štátov. Cestoval z prístavu Rotterdam. Po príchode do USA sa hlásil u reverenda Matúša Jankolu v slovenskej osade sv. Jána Krstiteľa v Pittstone. Tamojším biskupom scrantonskej diecézy Wiliamom O'Hara bol poslaný slúžiť do farnosti novozaloženej slovenskej banickej obce Wilkes-Barre pri Scrantone. V obci spočiatku žilo 65 slovenských banických rodín z Prešova, ktoré sa postupne rozrástli až na 300. Murgaš im venoval všetok svoj čas a vybudoval pre nich ihriská, telocvičňu, novú školu, kostol a knižnicu. Založil tiež slovenský cintorín v Plains a potom v Dallas. Pracoval v niekoľkých slovenských katolíckych spoloch, vydával noviny Katolík a založil prvý slovenský ženský rád pomenovaný Sestry sv. Cyrila a Metoda. Podľa rozprávania Danice Rosinovej, *staval spolu s nimi, z čoho usudzuje, že bol pravdepodobne aj fyzicky zdatný a nevyhýbal sa manuálnej práci. Hovorí o ňom ako o húževnatom, ale aj prchkom, vedel emotívne vystúpiť a nerobilo mu to vždy priateľov. Povedala by som, že bol aj vizionár.*

Hneď po príchode do USA začal rozvíjať svoj záujem o elektrotechniku, pochádzajúci ešte zo študentských čias. Najviac sa zaujímal o rádiotelegrafiu, ktorej princípy boli v tej dobe už známe. Bol amatér a aby si mohol zariadiť laboratórium, ktoré navštívil aj prezident Theodore Roosevelt, maľoval a predával obrazy. V tom čase už vedel o Marconiho pokusoch a snažil sa ich vylepšiť lepšou konštrukciou vysielačích a prijímacích prístrojov. Predovšetkým mu išlo o to, aby sa vysielačné tóny líšili iným kmitočtom a nie dĺžkou tónu, ktorá mala často v Marconiho pokusoch so svedomí skreslenia a meškanie depeší. Murgašov Tón-systém dokázal zrýchliť prenos správ cca o 1/3 až 1/2 podľa zloženia textu. Rovnaký nápad z frekvenciami mal aj Belgičan Rik, no bez toho, aby bol o Murgašovom systéme vedel. V treťom zväzku *Tovaryšstva* zverejnil v roku 1900 štúdiu „Telegrafovanie bez drôtu“, v ktorej napísal: *Všeobecne povedané, telegrafovanie bez drôtu nie je nová vec. O idey tejto rozmýšľalo sa už v roku 1832, keď Michal Faraday odkryl zákony voltindukcie. Neskoršie roku 1881 pán Schmidt pokusy robil na železných vozňoch a takisto roku 1892 robili Charles*

¹ Diecézny archív, RKC, Biskupstvo Banská Bystrica. Prípis Bittera biskupovi z 21. septembra 1894

² Literárny archív SNK Martin, signatúra C 241

Rekonštrukcia vodného hradu v Hronseku s využitím 3D modelovania

Výrez z mapy I. vojenského mapovania (1764 – 1787) Zdroj: Internet

Pobľad na areál hradu zo severu Autor: Tomáš Šuvada, 2024

Vodný hrad v Hronseku vznikol v 14. storočí a do súčasnej podoby bol prestavaný na konci 16. storočia. Patril Géczyovcom, no neskôr ho vlastnili aj iné šľachtické rody, ako napr. Soosovci de Poltár, Battikovci z Vlkanovej, Schmideghovi či Róthovci z Kráľovej. Významným vlastníkom kaštieľa bol napr. Žigmund Géczy, služný Zvolenskej stolice a tiež splnomocnený komisár sedmohradského a uhorského kniežat'a Imricha Tököliho. Bol kapitánom jeho vojska, ktoré 18. septembra 1682 obsadilo Banskú Bystricu. Spolu s manželkou Juditou Bakoss mali dcéru Júliu Géczyovú-Korponaiová, známu ako Levočská biela pani.

Počas Rákócziho povstania (1703 – 1714) sa vo vodnom hrade razili mince a jeho pivnice sa využívali ako väzenie. Od 17. storočia slúžil aj ako evanjelická modlitebňa, v ktorej pôsobil významný slovenský evanjelický farár a spisovateľ Ján Simonides. Neskôr v 18. storočí sa bohoslužby preniesli do dreveného artikulárneho kostola.

Pôvodný hrad mal proti tureckým nájazdom vybudované opevnenie s obranným múrom, štyrmi vežami a vodnou priekopou, cez ktorú sa prechádzalo padacím mostom. Medzi najväčšie zaujímavosti patria nástenné maľby, ktoré dokladujú, že pôvodní majitelia boli pravdepodobne poľovníkmi. Ďalšie maľby zachytávajú bojové či biblické scény.

Od roku 1990 do roku 2016 prebiehala rekonštrukcia hradu a dnes je z chátrajúcej ruiny unikátna pamiatka. Pomocou počítačového softvéru SketchUp, verzie 2017, sa 3D rekonštrukciou vodného hradu venovali študenti druhého ročníka magisterského štúdia na Katedre geografie a geológie Fakulty prírodných vied Univerzity Mateja Bela. V rámci predmetu 3D modelovanie vybraných zložiek geopotenciálu krajiny pod vedením Mgr. Tomáša Hrdého zostavili aj uvedený návrh pravdepodobnej podoby vodného hradu.

Jakub Cimbala, 1. ročník magisterského štúdia, študijný program
Aplikované geovedy

Tomáš Šuvada, 2. ročník magisterského štúdia, študijný program
Aplikované geovedy

Zdroje a literatúra

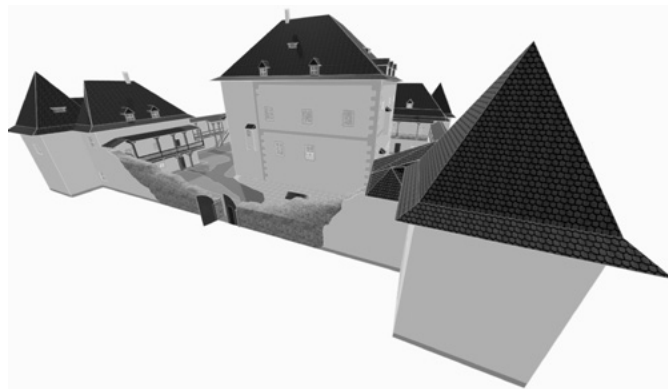
HRONSEK 2024: Webová stránka: Hrady a zámky na Slovensku: dostupné -
https://www.hrady-zamky.sk/hronsek/

HRONSEK, 2024. Webová stránka obce: https://www.hronsek.sk/historia.php?tid3=68984

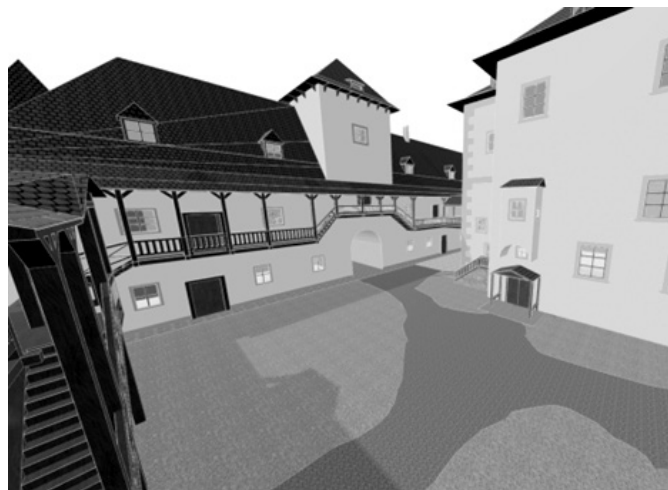
VODNÝ HRAD HRONSEK, 2024. Webová stránka: https://www.vodnyhrad-hronsek.sk/vodny-hrad-hronsek/

SKETCHFAB, 2024. Dostupné na: https://sketchfab.com/3d-models/hronsek-be80e50815834988b275b532e26dbfc

HISTORICKÉ MAPY, 2024. Webová stránka: https://geoportals.gov.sk/maps/historical-maps?view=-417534,-1238054,4.7623243757

Pobľad na areál hradu z juhu Autor: Tomáš Šuvada, 2024

Pobľad na nádvorie Autor: Tomáš Šuvada, 2024

Ján Juraj Puskaier st.

Piesne zlatníkov spievaných pri voľbách
a na kvartáloch/kalendárny štvrtok.

Pokračovanie zo strany 4

*Samotným Bohom vyučený Bezael (nadaný remeselník drabých kovov)
znásobil slávu Pána a spoznával jeho cesty.
Svätý Eligius nechal pri speve znieť strieborné kladivko,
bol zbožný, zaniatený, na náš prospech žičlivý.
My všetci ho nasledujeme,
slúžme Bohu žalmanami a piesňami, ako nám to bratom prislúcha.
Nebyť opojení vo víne, nebyť nečistí v srdci,
ale zanietiť sa v duchu, to sa páči Pánovi.
Ospevujte jeho dobrotivosť, ktorú aj dnes dokazuje,
chce nás mať všetkých blažených v Ježišom mene.*

Filip Glocko, Stredoslovenské múzeum

Zdroje a literatúra

GLOCKO, Filip: *Zlatnícky rod Puskaierovcov*. In: Bystrický Permon, ročník XIX., číslo 3., október 2021, ISSN 25859420.

Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Banskej Bystrici, fond: Banská Bystrica, mesto so zriadeným magistrátom 1255 – 1922, Banskobystrické cechy 1443 – 1872, C 43/7, *Piesne zlatníkov pri voľbách a na kvartáloch*. Autor zbierky: Ján Puskaier.

Štátny archív v Banskej Bystrici, fond Banská Bystrica, mesto so zriadeným magistrátom 1255 – 1922, Banskobystrické cechy 1443 – 1872, C 43/3, *Protokol 1641 – 1872*, inv. č. E – 115.

Milan ŠOKA (1942 – 2024)

Pokračovanie zo strany 3

Milan Šoka mal mimoriadnu zásluhu na vrátení Thurzovho domu pod muzeálnu gesciu počas 10-ročného reštitučného súdneho sporu o objekt múzea. Bol ocenený Cenou primátora (2002) a Cenou mesta Banská Bystrica (2023) za kultúrno-spoločenskú činnosť v oblasti histórie. V lete 2023 si prezrel novú stálu expozíciu v Thurzovom dome – Tranzithistory, kde v priateľskom stretnutí oživil spomienky v prostredí, ku ktorému bytostne inklinoval.

Milan Šoka spolu so súčasnými zamestnancami múzea PhDr. Filipom Glockom a RNDr. Elenou Martinovou, leto 2023. Zdroj: Stredoslovenské múzeum

Jeho osobný vklad pre muzeálnu sféru, zanietenie, zdravé sebavedomie a svojská muzeálna rebélia navždy ostanú zapísané zlatými písmenami v pomyselnej Medenej muzeálnej knihe mesta Banská Bystrica.

Filip Glocko, Stredoslovenské múzeum

Zdroje a literatúra

Päťdesiatiny Milana Šoku, In: MÚZEUM, Roč. 37, č. 2 (1992), s. 55 – 56.

Jubileum Milana Šoku, In: MÚZEUM, Roč. 48, č. 1 (2002), s. 46, ISSN 0027-5263.

Reštaurácia „Plzeňský dvor“ Reštaurácia Ján Meliš

Ján Meliš sa narodil v roku 1895 v Beluži okr. Banská Štiavnica v rodine hospodára a mäsiara ako najmladší z desiatich detí. Osirel ako 11 ročný, keď mu zomrel otec. Matka nemohla sama viesť hospodárstvo, tak odišla k vydatej dcére do Jelšavy. On so starším bratom išli do učenia za mäsiarov. Onedlho po učňovských rokoch vypukla I. svetová vojna. V nej aj s bratom museli narukovať. Brat v nej aj padol. Po skončení vojny nemal nič, ani domov. Rozhodol sa preto odísť do Ameriky, mal už kúpený aj lístok na loď. Po naliehaní matky, však zostal a začína od nuly. Vypracoval sa na šikovného kuchára. V roku 1923 sa presťahoval do Banskej Bystrice, kde si prenajal jedáleň na námestí SNP č. 2 (vtedy Masarykovo námestie). Oženil sa s Jozefínou Lilge, s ktorou mali dcéru Martu. Za pár rokov sa mu podarilo pracovitosťou a poctivosťou vybudovať známu reštauráciu „Plzeňský dvor“. Doobeda sa podávali desiatové polievky a tzv. „zóničky“ – obyčajne menšie porcie rôzne upraveného mäsa na šťave, viacerých druhov. Obedy a večere sa dali vybrať z menu.

Pokračovanie na strane 9

160 rokov od narodenia Jozefa Murgaša – slovenského Da Vinciho II.

Pokračovanie zo strany 5

Stevenson a Preace úspešné pokusy až na vzdialenosť 5 km. Ale spomedzi všetkých profesorov Marconi docielil najlepšie výsledky, lebo on telegrafuje na vzdialenosť až 80 míľ.

Anna Senčková

Zdroje a literatúra

Ján BARICA: Vede a národu (Smena Bratislava 1988)

Gabriel BRENDZA: Pôsobenie Jozefa Murgaša v Banskobystrickej diecése v rokoch 1888 – 1896 In Jozef Murgaš, reflexie života a diela v medzinárodnom kontexte (ŠVK, Banská Bystrica 2014)

Richard FILIPKO: Vedecký rodinný klan Jozefa Murgaša; rozhovor s Danicou Rosinovou (Hospodárske noviny 12.5.2019)

Jozef HALKO: Niektoré nové dokumenty a materiály k výskumu života a diela Jozefa Murgaša In Jozef Murgaš, reflexie života a diela v medzinárodnom kontexte (Štátna vedecká knižnica, Banská Bystrica 2014)

Eudovít HOLOŠKA: Poznámky ku kresbám Jozefa Murgaša (in: Jozef Murgaš, reflexie života a diela v medzinárodnom kontexte (Štátna vedecká knižnica, Banská Bystrica 2014)

Klub Jozefa Murgaša a Jozefa Gregora Tajovského v Bratislave (<https://www.jozefmurgas.sk/>)

Jozef MURGAŠ: Autobiografia In New Yorkský denník 14.5.1919 roč. 15 s.2 (In JOZEF HALKO: Niektoré nové dokumenty a materiály k výskumu života a diela Jozefa Murgaša in: Jozef Murgaš, reflexie života a diela v medzinárodnom kontexte (Štátna vedecká knižnica, Banská Bystrica 2014)

Protocollum Venerabilis Seminarii S. Emerici Ducis, procuratum Anno 1748. die 30. aprilis. Zoznam študentov v školských rokoch 1881/82 a 1882/83

Richard R. SENČEK: Jozef Murgaš na známkach a v zbierkach Poštového múzea (In Jozef Murgaš, reflexie života a diela v medzinárodnom kontexte (ŠVK, Banská Bystrica 2014)

Ján ŠEBO, Miroslav HORNÍK: Vynálezy Jozefa Murgaša v rádiotelegrafii a ich vplyv na rozvoj spoločnosti (In Jozef Murgaš, reflexie života a diela v medzinárodnom kontexte (ŠVK, Banská Bystrica 2014)

Soňa ŠVÁČOVÁ: Osobnosti Tajova a Jabríkovej (In Tajov a Jabríkovej; Vladimír Sklenka, Anita Murgašová, Anna Chlebencová a kol., DALI-BB Banská Bystrica 2019)

Ján TIBENSKÝ: Dejiny vedy a techniky na Slovensku (Osveta, Martin 1979)

Margita VALEHRACHOVÁ: Technik v reverende (Perfekt, Bratislava 2008)

Juraj VODA: Jozef Murgaš, priekopník rádiotelegrafie (Osveta, Martin 1955)

Jozef VRANKA: Z doliny prerástol hory (Arimes, Bratislava 2004)

Ferdinand VRÁBEL: Jozef Murgaš a Československo (milióndolarová zbierka o otázkach zamestnania); (In Jozef Murgaš, reflexie života a diela v medzinárodnom kontexte (ŠVK, Banská Bystrica 2014)

Pokračovanie v ďalšom čísle

Monsignor František Mesík-Vajda

František Mesík-Vajda.

Zdroj: <https://www.selce.sk/obec-1/osobnosti-obce/frantisek-mesik-vajda/>

František vyrastal v bohabojnej rodine Andreja a Anny rod. Olejovej v Selciach. Otec niekoľkokrát zastával funkciu selčianskeho richtára. Rodina žila v bývalej kúrii šľachtickej rodiny Seleckých, neďaleko ktorej bola škola, fara a kostol. Miestny učiteľ a organista Gustáv Tímko a najmä farár František Šujanský¹ presvedčili otca malého Františka, aby svojho druhorodeného nadaného syna poslal na štúdiá na katolícku gymnázium v B. Bystrici. V roku 1892 začína navštevovať nižšie triedy gymnázia, kde si osvojil maďarský jazyk. V roku 1895 je prijatý ako gymnazista-septimán do malého seminára v B. Bystrici. Teológiu študovala na Pazmaneu vo Viedni, kde si osvojil nemecký jazyk a kde už vtedy ho Biskupský úrad v B. Bystrici považoval za pansláva. Po kňazskej vysviacke nasledovalo kaplánske pôsobenie 1904 – 1907 v Zarnovíci, v roku 1907 v Starých Horách. O rok neskôr (1908) ho posielajú za dočasného správcu do Horných Opatoviec, odkiaľ odchádza za kaplána do Novej Bane a v roku 1909 sa stáva kaplánom v Kremnici. V roku 1911 postupuje na funkciu prokurátora banskobystrického seminára a stáva sa správcom farnosti v Hornej Mičinej. Od roku 1919 pôsobí ako rektor banskobystrického seminára a je menovaný hlavným diecéznym inšpektorom katolíckych škôl.

V roku 1933 sa stáva kanonikom sídelnej kapituly a v tom istom roku ho biskup Marián Blaha menuje svojim zástupcom – generálnym vikárom banskobystrickej diecézy. Od roku 1935 je prorektorom bohosloveckej akadémie a v roku 1936 sa stáva apoštolským protonotárom s právom nosiť insígnie – mitru, náprsný kríž a prsteň. Často zastupuje chorého biskupa Mariána Blahu pri birmovkách, posviackach kostolov, rozličných púťach a slávnostiach. Krátko po dovŕšení 60-teho roku života v sobotu 22. februára 1941 zomiera vo svojom kanonickom byte v Kapitulskej ulici. Jeho telesné pozostatky boli 24. februára 1941 uložené po boku učiteľa a duchovného otca Františka Šujanského v Selciach.

František Mesík-Vajda po boku Arnolda Boboka² a Jána Kohúta³ aktívne vstúpil na politickú scénu v Banskej Bystrici, keď sa rozhodlo akým smerom vykróčí mesto pod Urpínom krát-

¹ František Šujanský (1852 – 1907), jazykovedec, etnograf národovec. Patril medzi popredné osobnosti slovenského národného, kultúrneho a politického života. Bol spoluzakladateľ Slovenskej národnej strany a Matice slovenskej. Za svoju proslovenskú orientáciu bol vtedajšími vládnucimi kruhmi prenasledovaný. Zomrel počas liečebného pobytu v Českom Tešíne, ale je pochovaný v Selciach, kde má pamätnú tabuľu na miestnom kostole S. Cyrila a sv. Metoda.

² Arnold Bobok 1876 – 1924. Rímskokatolícky kňaz a politik. Profesor a riaditeľ diecézneho seminára v B. Bystrici, hlavný inšpektor cirkevných škôl v banskobystrickej diecéze a kanonik katedrálnej kapituly. V roku 1907 založil Naše noviny, ktoré vydával tri roky. V roku 1919 zostavil a vydal Slovenskú mluvnicu. V rokoch 1920 – 1924 poslanec NZ, člen Slovenskej ľudovej strany a podpredseda Matice slovenskej.

³ Ján Kohút ThDr. (1852 – 1930). Rímskokatolícky kňaz národnokultúrny pracovník. Oravský rodák, gymnázium vyštudoval v B. Bystrici a teológiu v Budapešti. Ako kaplán pôsobil na Starých Horách a odtiaľ prešiel v pozíciu prefekta do banskobystrického seminára. Funkciu banskobystrického farára vykonával od roku 1898 až do svojej smrti (1930). Neskôr sa stal profesorom teológie, generálnym vikárom, pronotárom a kanonikom banskobystrickej diecézy. Stál pri vzniku banskobystrickej pobočky Matice slovenskej. Seminárna knižnica mu vďačí za svoj rozsiahly repertoár. Keď zomrel František Šujanský, nebolo kňaza, ktorý by ho pochoval (báli sa z prenasledovania vrchnosťou). Andrej Hlinka ho nazval slovenským Jánom Krstiteľom.

ko po vzniku ČSR. František bol 6. 12. 1918 pri ustanovení Slovenskej národnej rady⁴ v B. Bystrici a stal sa jej tajomníkom spolu s Andrejom Hanzlíkom. Aktívne pôsobil vo vedení Slovenskej ľudovej strany v B. Bystrici. Najprv po boku Arnolda Boboka, po jeho smrti (1924) sa stal jej vedúcou osobnosťou. Vo voľbách do mestského zastupiteľstva v roku 1927 bol zvolený za starostu (získal vo svoj prospech hlasy členov mestského zastupiteľstva v pomere 26 : 1). V inauguračnej reči

povedal „treba zveľadiť mesto kultúrne i hospodársky. Len hospodársky dobre situovaný jedinec, obec alebo štát majú budúcnosť“⁵. Keď ako starosta privítal Sokolskú delegáciu a v prejave spomenul ich zásluhu v boji proti maďarskej armáde vedenej Béla Kúnom, vlastná strana ho vrátane A. Hlinku skritizovala. František Mesík-Vajda podal demisiu, ktorú mestské zastupiteľstvo odmietlo. Prof. Karol Fremal na adresu starostu mesta napísal „Svoj pozitívny vzťah k ČSR František Mesík-Vajda vyjadřil aj pri oslavách 10. výročia vzniku tohto štátneho útvaru. Nelenže konanie oslav presadil napriek protestom komunistov, ale v slávnostnom prejave zdôraznil potrebu vzájomnej spolupráce všetkých občanov bez rozdielu politického a náboženského presvedčenia. Apeloval na prítomných, aby milovali republiku, boli jej oporou a nevinili ju za všetky svoje osobné bolesti“⁶. V nasledujúcich voľbách 27. septembra 1931 bol znovuzvolený do funkcie starostu mesta Banskej Bystrice. V tom čase bol vedúcou osobnosťou miestnej HSLS (premenovanie Slovenskej ľudovej strany sa realizovalo v roku 1925). Reprezentoval jej umiernený prúd. Začiatkom roku 1932 oznámil mestskému zastupiteľstvu svoju rezignáciu na tento post, ktoré odmietlo prijať jeho odchod z tejto funkcie a udelilo Františkovi zdravotnú dovolenku. Znovuzvolený starosta trval na svojom. Zdôvodnil to zdravotnými problémami, ale najmä povinnosťami spojenými so zastávaním funkcie rektora kňazského seminára. Cirkev ho potom čoskoro odmenila ďalšími funkciami kanonika a generálneho vikára. Do vedenia HSLS v B. Bystrici sa dostáva radikál Michal Samuhel, ktorý prevzal aj pozíciu starostu. Hoci František Mesík-Vajda aktívnu politiku zanechal, keď ČSR bezprostredne ohrozená hitlerovským fašizmom, otvorene sa prihlásil za antifašistu: Vždy som nenávidel heslá, ako Meine Armee, a tým viac dnes, keď pôjde o nás. Preto aj môj pomer k československej vzájomnosti je taktiež známy. V prítomnosti to pre mňa znamená brániť túto republiku v prvých radoch. Moje dvere boli otvorené slovenčine vtedy, keď to všade nebývalo. Myslím, že práve dnes je mnoho takých spoločných záujmov cirkvi a národa, za ktoré je možno úprimne spolupracovať všetkým kresťanom od prava do ľava...“⁷

František Mesík-Vajda bol publicisticky činný. V spoločensko-hospodárskom týždenníku Naše noviny a dokázal sa prezentovať aj na poli futbalu, turistiky a skautingu. Bol funkcionárom a organizátorom lyžovania, od roku 1919 predsedom TJ ŠK Banská Bystrica. Vo voľnom čase rád rybárčil a poľovníčil.

Jozef Ďuriančík

Použitá literatúra

- Almanach a adresár mesta BB – BB, 1932
 Tak začínali – BB, 1992
 Banská Bystrica 1255 – 1995, – BB, 1995
 Karol Fremal. *Osobnosti politicko-spoločenského života v B. Bystrici v rokoch 1918 – 1938*
 Lexikon kat. kňaz. osobností Slov. – B. 2000
 Kto bol kto v histórii Banskej Bystrice 1255 – 2000 BB, 2002
 Gabriel Brendza *Pri výročí narodenia nášho slávneho rodáka*

⁴ Arnold Bobok bol jej podpredsedom a Ján Kohút členom výboru.

⁵ Hronské noviny roč. IX. č. 47 z 18. novembra 1927

⁶ FREMAL, Karol. Historicko-etnologické štúdie II. B. Bystrica 2001 s. 27

⁷ Slov. Zvesti, 3, 1938, č. 56, z 20. 1938.

Správa Mateja Bela o banskobystriických medených vodách

Pokračovanie zo strany 1

učenej spoločnosti, sľubuje pracovať a pre začiatok posielala prácu o banskobystriických medených vodách. Publikovaná bola v 40. ročníku *Philosophical Transactions*, ktorý vyšiel v roku 1741 a zahŕňal príspevky za roky 1737 – 1738.

Ako Matej Bel vo svojej *Správě* uvádza, medené vody boli objavené šťastnou náhodou počas Bočkajovho povstania, keď baníci skryli svoje veci do baní, aby sa nestali korisťou nepriateľov. Keď po mesiaci Bočkajovci odišli a baníci železné náradie vytiahli, našli ho zmenené na meď. Usúdili teda, že vitriolová voda stekajúca po stranách bane má schopnosť tvoriť meď. Meď sa takto produkovala v dvadsiatich šachtách, pričom Bel opisuje dve najvýznamnejšie. Podľa jeho opisu sa v oboch kvapkajúca medená voda zachytáva do nádrží, do ktorých sa kladú železné predmety, ako sú konské podkovy a iné podobné veci a tie sa za tri alebo štyri týždne menia na meď. Meď, ktorá takto vzniká, je vhodná na tavenie a liatie, takže z nej zlatníci vyrábajú misky a čaše, ktoré sú ozdobené vtípnymi nápismi. Ide o slávne španodolinské poháre, ktoré sa nachádzajú v zbierkach svetových múzeí, predávajú sa na akciách umeleckých predmetov. Na Slovensku má najväčšiu zbierku týchto pohárov Východoslovenské múzeum v Košiciach.

Následne Bel pristupuje k opisu pokusov, ktoré vykonal s priateľmi a z ktorých vyplynulo, že táto voda je naozaj medená: Bel však vyvracia tvrdenia o transmútácii kovov. Menej ušľachtilý kov sa nemôže zmeniť v celej podstate na iný, dokonalejší a ušľachtilejší kov.

Článok vo *Philosophical Transactions* v roku 1741 sa objavil ešte viackrát v súdobej odbornej tlači v rôznych podobách. Ešte toho istého roku sa Belova správa dočkala anglického prekladu v časopise *Memoirs of the Royal Society*. Objavila sa aj v Nemecku v lípskom časopise *Miscellanea Lipsiensia Nova* v roku 1745. Podobne ako v Anglicku, aj v Nemecku bola správa publikovaná v nemeckom preklade v roku 1749, a to v časopise *Hamburgisches Magazin*. Napokon jej moderný preklad do maďarčiny vyšiel v roku 2010 v maďarskom časopise pre hydrogeológiu *Hidrológiai Tájkéoztató*.

Pokiaľ ide o hlbšiu genézu Belovho textu, do určitej miery ju osvetľuje jeho pozostalosť, ktorej časť sa nachádza v Radayho zbierke Dunajského reformovaného cirkevného obvodu v Budapešti. Zachoval sa v nej totiž nemecký rukopis s viacerými kapitolami, pričom všetky sa týkajú baníctva, resp. baníckych miest. Jedna z nich sa nazýva *Von dem Cement-Wasser und Cement-Kupfer* (O cementačnej vode a cementačnej medi). Porovnanie Belovej publikovanej *Správě* a rukopisu ukazuje, že osnova Belovho textu je totožná s týmto rukopisom. Celé pasáže nemecky písaného rukopisu zodpovedajú doslova latinskému textu Belovej *Správě* o cementačných vodách, niektoré pasáže chýbajú a iné pribudli. Rukopis pravdepodobne vznikol niekedy v rokoch 1729 – 1730, čo sa dá zistiť na základe odkazu na istú „manufaktúru“ vo francúzskom Villeneuve St. Georges, v ktorej sa menilo železo na meď. Oveľa ťažšie je však určiť autora rukopisu, ktorý nie je podpísaný. Vzhľadom na Belov pracovný postup pri projekte *Vedomostí*, v rámci ktorého pracoval s pripravenými „podkladmi“ spolupracovníkov, možno predpokladať, že aj pri problematike cementačných vôd postupoval podobne, pričom, samozrejme, mohol podklady prípadne upravovať. Niektorý z týchto spolupracovníkov mohol byť autorom uvedeného nemeckého rukopisu, resp. jeho prepisu, ktorý máme k dispozícii. Pravdepodobne teda šlo o okruh blízkych spolupracovníkov, ktorí mali vzťah k Banskej Bystrici, resp. boli dobre informovaní o pomeroch v baniach. Mohol to byť jeho švager, lekár a mineralóg Andrej Herrmann (1693 – 1764), ktorý poznal španodolinské medené bane, ich návštevu v roku 1720 spomína v svojom diele *De nativo sale cathartico* (O prirodzenej očistnej soli). Druhým z okruhu Belových priateľov mohol byť známy banskobystriický lekár Karol Oto Moller (1670 – 1747), ktorý investoval do baníctva veľkú sumu peňazí a je autorom aj dvoch správ o baniach v Boci a Nemeckej Lupči. Ako tretí z okruhu priateľov prichádza do úvahy jeho syn Gottfried Moller (1710 – 1770), ktorý ukončil štúdium medicíny prácou o škodlivom banskom vzduchu. Zaoberá sa v nej aj ce-

mentačnou vodou v španodolinskej medenej bani. Na základe porovnania rukopisov Andreja Herrmanna a Karola Otta Mollera (rukopis Gottfrieda Mollera nemáme k dispozícii) možno vylúčiť, že by nemecký rukopis napísal jeden z nich, keďže nevykazujú známky podobnosti, no vzhľadom na to, že ide o prepis, ich autorský podiel sa tým nevyklučuje. Otázka, kto je autorom prepisu nemeckého textu o cementačnej vode v Španej Doline, tak ostáva otvorená.

Belova práca je súčasťou veľkého množstva literatúry o podivuhodných prírodných javoch Uhorska, ktorá vychádzala už od 16. storočia. Na jednej strane tu patrili správy zahraničných odborníkov o hornouhorských baniach a na druhej strane je Belova *Správa* príspevkom uhorského vedca pre západoeurópske publikum. Uverejnenie textu v rešpektovanom anglickom časopise *Philosophical transactions* a následne v ďalších časopisoch je dôkazom odbornej kvality tohto Belovho príspevku k problematike cementačných vôd.

František Šimon a Jana Balegová, Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach

Bližšie informácie: František Šimon – Jana Balegová: Matej Bel o banskobystriických medených vodách. Košice: Univerzita P. J. Šafárika, 2024.

Reštaurácia „Plzeňský dvor“ Reštaurátor Ján Meliš

Pokračovanie zo strany 7

Nie len, že varil a dozeral na kvalitu jedál, bol k dispozícii svojim hosťom po celý deň. Pred hlavnou miestnosťou jedálne bola menšia miestnosť tzv. šenk, kde sa podával alkohol. Keď mal niektorý hosť „dost“, dohovárал mu a odmietol naliať ďalší pohárik. Po predčasnej smrti manželky sa druhý krát oženil s Máriou Zvarovou, s ktorou mal tri deti – dve dcéry Lýdiu a Dagmar a najmladšieho syna Jána. Vždy bol obklopený ľuďmi, ktorým pomáhal či radami alebo materiálne. Bol veľmi ľudský, sociálne založený, nikdy neodmietol nikomu pomocť.

Z detstva si pamätáme, že u nás v kuchyni boli často ľudia, ktorí potrebovali pomoc alebo radu. Po zmene režimu v roku 1948 pri znárodnení prišiel otec o reštauráciu a ako bývalý živnostník bol zaradený do kategórie vykorisťovateľov pracujúcich. Po privatizácii mohol byť zamestnaný vo svojej bývalej reštaurácii, ktorá sa zmenila na závodnú kuchyňu. Keďže bol zvyknutý poctivo dodržiavať kvalitu jedál, čoskoro sa stala známa a obľúbená. Chodili tam na obedy aj súdruhovia z orgánov KSC. Niektorým závodným kuchyniam, ktorým normy jedál nevyhovovali sa snažili otca odstrániť. Našťastie našli sa aj medzi straníkmi slušní ľudia, ktorí ho upozornili, čo sa proti nemu chystá a tak neskončil na dlažbe, ale odišiel so „zobračenkou“ do predčasného dôchodku. Aj tak nezatrpkol, ale veril, že väčšina ľudí je dobrá. Bol lokalpatriot a vlastenec. Ziaľ, nežnej revolúcie sa nedožil – zomrel v roku 1982. Ale aj po roku 1989 sa nám ešte ohlasovali ľudia, čo si s nostalgiou a láskou spomínali na dobrotu nášho otca a jeho výbornú kuchyňu v reštaurácii „Plzeňský dvor“.

Lyda a Dáša rodené Melišové

Dobrá fotografia od autoriek

Príbeh o nevybuchutej míne

Opísaný príbeh sa naozaj stal na konci druhej svetovej vojny a to v strede mesta. Jeden z jeho účastníkov, ktorý pravdepodobne jediný výbuch prežil, bol študent gymnázia, syn lekárnik Bruna Göllnera, Bruno ml. Pri osobnom stretnutí pred niekoľkými rokmi, kým ešte žil, mi odovzdal napísané spomienky na túto nešťastnú udalosť, na ktorú mu ostali dôkazy v tele až do stareckého veku v podobe črepín.

Takto opisuje udalosti onoho osudného dňa:

„Pri jednom z posledných pomaturitných stretnutí prišlo s Jurkom Sarvašom do reči, či som to bol ja, kto z troch asi jediný pri výbuchu míny ostal na živu. Na jar 1945, presný dátum smrti jeho a môjho úkrytového kamaráta Dušana Kosteleckého je vykresaný na náhrobnom kameni v Katolíckom cintoríne v Banskej Bystrici. To som mal v pamäti, keď som presne v deň výročia tejto tragickej udalosti hrob po viacerých rokoch navštívil.

Pretože dnes som si dal predposlednú črepinu (a tých bolo neúrekom) vyperovať a celá rodina, hlavne vnúčence, sa začali o vec zaujímať, rozhodol som sa udalosť zaznamenať.

Bol krásny jarný deň. Boj o Banskú Bystricu stíchol a tak sa rodičia úkrytových detí o svoje ratolesti prestali strachovať. My dvaja s Dušanom sme sa po nudnom pobyte v úkryte vybrali na prieskum okolia (pozn. Göllnerovci bývali v dome pri dolnom parčíku v Národnej ulici, bližšie k Národnému domu). Susedné rozstriekané záhrady boli prvým objektom. O dom vyššie proti toku Hrona, kde

býval náš priateľ Jirí Ríha, sme prešli záhradu. Medzi zbúranými plotmi sme stretli pani domovničku. Tá nás upozornila, aby sme tým smerom nepokračovali a dali pozor, lebo je tam nevybuchnutá mína. To nebolo síce šťastie, ale skutočne nie nebezpečné rozhodnutie si mínu zblízka pozrieť. Vyzerala ako zhrdzavená sardinková krabica. Bohužiaľ, tak to asi videl aj blížiaci sa rumunský, pravdepodobne poddostožník (mal čosi strieborné na výložkách). Ukázali sme mu tú potvoru. On sa len zasmial a dodnes vidím pred sebou tú jeho topánku, čo koplá presne do rožbušky. Pravdepodobne som na chvíľu stratil vedomie a prebral som sa až za plotom cestou k vile. Po ľavom líci mi tiekla krv. Dnes neviem povedať, kde ma nohy niesli. Keď som ale zbadal, že som vybehol až na ulicu, hneď som sa vrátil naspäť a v pohyblivých dverách som stretol Dušana. V pohľade mal smrť. Stačil som sa mu ešte prihovoriť „Dušan, čo Ti je?“ a instinktivne som bežal na poschodie, kde bolo zhluknutých viac slovensky hovoriacich ľudí. Jeden z nich, vojensky vyzerajúci, otvoril na boku visiacu tašku a s poznámkou, že v nej vlastne na ošetrovanie nič nemá, ju zas zavrel. Ešte ma aj vyhrešil, že sme tam nemali ísť, keď sme vedeli, že je tam mína. Rozhodne až drzo som mu odpovedal, že keď niekto ide po ulici a spadne mu tehra na hlavu, nemôže zato. Jediné, čo mohli urobiť, ma posadili na stoličku a ja som si vysypal piesok, črepiny a vylial krv z kapcov. Viac som sa na dlhý čas nepostavil. Ešte skôr ako prišiel zrejme volaný lekár Timko Pali báči, jeden silný muž doniesol na ramenách bezvládného Dušana a položil ho na lôžko vo vedľajšej izbe. Tam ho lekár prezrel a prišiel ku mne. Zrejme videl, že moje naliehanie najskôr ošetriť Dušana bolo bezvýznamné. Dušan bol mŕtvý. Utržil jedinou ranu pod srdce. Pokiaľ vnútorné nevykrvácal, stačil ma v behu sledovať. To sa stalo asi v čase, keď sme sa stretli. O vojakovi som počul, že sa chudák dovoľával svojej matky. Ak ostal nažive, iste by si bol želal nás nikdy nestretnúť. Aj my by sme sa boli radšej s ním stretli pri inej príležitosti. Iste to bol sympatický mladý muž. Viem, že sa o neho postarali rumunskí zdravotníci. Tak aj o mňa. Rumunská vojenská sanitka ma dopravila do provizórnej nemocnice. Mohlo to byť len Vincentinum. Pamätám si, že mi ošetrili preseknuté ucho. Prišli ho, samozrejme bez anestézie. Vo veľkej sále plnej postelí, kde ma uložili, nahlas vzdychali telesne aj duševne ranení. Po dvoch viac menej prebdených nociach doporučili mojim rodičom ma zobrať domov. Moje rany neboli infikované. Koľko týždňov som ostal ležiacim pacientom je dnes

ťažko rekonštruovať. Prečítal som tri diely Winetoua a ešte iné mládežnícke knihy. To aspoň pridalo čosi k mojej sčítanosti. Navštívilo ma veľa spolužiakov, kamarátov, aj básnik Andrej Sarvaš. Hovorilo sa, že som utrážil 16 strelných rán. Niektoré miesta hraničili so zázrakom. Najvyššia bola na hornom koreni ucha, ešte dnes sa dá nahmatať prerušená chrupavka. Ďalšie rany boli dôkazom mojej blízkosti k výbuchu. Jedna bola vo výške obličky. Pre jej blízkosť a smer si ma preto ponechali v nemocnici na pozorovanie. Pozdejšou komplikáciou bola črepina v Achilovej šľache. Pre rôzne poranenia som sa musel zotavovať v polohe na brucho, preto sa tkanivo nad pätou zle zrástlo a neskôr som sa mohol pohybovať len s predsunutou nohou. Črepina sa musela operačne odstrániť. Napriek označeniu miesta pod jediným röntgenom na Hornej ulici (u dr. Martína) nebola operácia jednoduchá. Moja doprava z Národnej ulice na detskom „rebrňáku“ bola pre mňa bolestivá a pre moju matku namáhavá.

Bolo to všetko nešťastie? Keby som to nebol prežil, nebol by som vedel, že to bolo nešťastie. Šťastie bolo pre tých čo ma mali radi, hlavne pre moju rodinu. Dušanova sestra už predtým patrila k rodine. Bola vydatá do príbuzenstva. Nikdy mi nedala najavo, že keby nie mňa, nebola by stratila svojho brata.

Ja môžem hovoriť o šťastí, lebo necitím trvalé telesné, ani duševné následky. Počas rekonvalescencie som mal strach pri prelete lietadiel, ktoré vyvolali poplachy. Chudina moja mama trpela, lebo ma musela, nie najľahšieho nosiť do úkrytu. Ešte pred zranením padli do mojej blízkosti bomby, ktoré padli na dnešné múzeum a do záhrady, ktorá nám chlapcom bola tak osudná. Po dlhšom čase ma o spánok pripravil aj pohľad na kopy nahromadených mín v záhrade mojej tety.

To všetko som prekonal a prestalo ma to vzrušovať, keď sa mi vrátila pohyblivosť. Predtým som bol pyšný, že napriek tomu, že som nebol práve šťihly mládenec, porazil som v behu na 100 m v tejto disciplíne československého majstra baníckych učňov.

S pokročilým časom vidím neuveriteľnosť niektorých zranení. Zázrakom bolo, že životne dôležité orgány a aj kosti ostali nepoškodené. V akej pozícii ma výbuch zastihol, sa dá ťažko rekonštruovať, ale bolo skoro isté, že to nebolo viac ako jeden krok a jedna jediná strela trafila Dušana pod srdce a on po krátkom behu za mnou skončil.

Bruno Göllner vyštudoval farmáciu a stal sa tak štvrtou generáciou lekárnikov Göllnerovcov. Jeho starý otec Vojtech Göllner mal dom na Hornej striebornej ulici a bol majiteľom prvého auta v Banskej Bystrici francúzskej výroby zn. De Dion Bouton. Bolo to v r. 1903. Mestský Veterán klub si v r. 2003 pripomenul 100 rokov od vtedy, čo toto krásne auto brázdilo ulice Banskej Bystrice. Stretnutia sa zúčastnil – vtedy už občan Švajčiarska – aj Bruno Göllner s manželkou. Dnes už nie je medzi nami, ale jeho spomienky na „nevybuchnutú mínu“ nám priblížia konkrétnu udalosť v našom meste z konca vojny.

Bruno Göllner a Eva Furdiková

Protitanková mína

Mína do minometu

Banskobystrický Hušták sa zmenil na nepoznanie

Hovorový názov *Hušták* vznikol pravdepodobne z nemeckého pojmu „*Hofstadt*“, ktorým sa označovalo predmestie mimo vnútorného mesta. Nachádzal sa ešte pred riečkou Bystrica, a pôvodne sa menoval *Platz vor dem Untern Thore*, teda Miesto pred dolnou bránou podľa toho, že Dolná (Zvolenská či Kremnická) brána sa nachádzala pred riečkou Bystrica, poniže kostola sv. Alžbety (táto brána vznikla pred rokom 1608 a asanovaná bola v roku 1871).

Za Uhorska sa Dolné námestie volalo *Szent István tér*, teda Námestie sv. Štefana, alebo aj *Híd tér*, čiže Mostové námestie, zrejme podľa tamojšieho premostenia riečky Bystrica. V roku 1937 sa toto námestie nazývalo *Dolné námestie*, ktoré bolo súčasťou *Dolného predmestia*. V súčasnosti je to Námestie Hurbana Vajanského.

Hušták (pohľad smer Radvaň) v minulosti. Zdroj: autor.

Do Huštáku ústilo, alebo z neho vychádzalo niekoľko ciest či ulíc. Smerom k námestiu vedie terajšia Dolná ulica, ktorá v minulosti niesla názvy: *Untere Gasse*, *Špitálska ulica*, *Kossuth Lajos utca*, *Alsó utca* a počas po vojne aj *Malinovského ulica*. Smerom k Radvani to bola bývalá Sládkovičova ulica, známa najmä ako *Radvanská ulica*, čiže *Radvani utca*, predtým tiež *Rákóczy Ferencz utca*. Smerom k Mestskému parku vedie terajšia Ulica Janka Kráľa (predtým *Kert utca*, *Könyves Kálmán utca*, *Záhradná ulica*, alebo aj *Parková ulica*). Od Antalovho kováčstva viedla strmá ulička Pod vršok (*Domb utca*) popri susedí Sv. Anny až na Šibeničný vršok (*Gálgenberg*). Pri spomínanom susedí ju pretínala ulica Na troskách (*Salak domb utca*). V súčasnosti bývalú prašnú poľnú cestičku vedúcu na Šibeničný vršok nahradila asfaltová cesta Tibora Andrašovana, ktorá pokračuje cez polyfunkčný komplex Belveder cestou Nad plážou až po Tajovského cestu.

Pôvodný historický výzor niekdajšieho Dolného námestia bol tvorený prevažne domami remeselníkov, obchodníkov a drobných živnostníkov aj s ich dielňami. Chýrne boli najmä tunajšie senné trhy. Pamätníci radi spomínali na útulnú krčmičku „U Cilky“, ktorá bola na začiatku Radvanskej ulice. Aj na opačnej strane Dolného námestia bol začas „Hostinec Hušták“. Zaujímavými objektmi tu boli najmä dve kováčstva (Antalovo a Stollmannovo). Stollmannovo kováčstvo stojace hneď pri moste cez Bystricu, bolo pri deštrukcii tohto mosta ustupujúcimi povstalcami v jeseni 1944 natoľko poškodené, že ho hneď po vojne museli zbúrať. Poškodené boli aj iné okolité budovy na opačnej strane Bystričky, najmä pekný rohový dom, ktorý postavil staviteľ Adolf Holeš na konci Dolnej ulice, poniže kostola Sv. Alžbety, ktorý preto tiež zbúrali. Oproti stojacu schránku budovu parného a valcového mlyna zbúrali v rokoch 1946 – 1947. Pri Bystričke, v najbližšom okolí Huštáku však boli aj iné pozoruhodné objekty, ktoré zbúrať nemuseli, ale predsa ich zbúrali. Smerom k Hronu to bol štýlový „Mildeovský dom“ zbúraný okolo roku 1965, smerom k parku stál „Lichnerovský dom“ (kúria), ktorý bol zbúraný v sedemdesiatych rokoch 20. storočia. Neďalekú, len z časti vojnou poškodenú, židovskú Synagógu ešte po vojne využívali ako sklad a predajňu stavebnín, zbúrali ju v roku 1981.

K zbúraníu jednej strany Dolného námestia a Radvanskej ulice došlo v rokoch 1963 – 1965 v dôsledku výstavby betónovej cesty od Stadlerovho nábřežia smerom na Radvaň a zvyšnú časť zbúrali v rokoch 1973 – 1975. Zachovali sa len dve poschodové budovy na severozápadnej strane niekdajšieho Dolného námestia.

Pamätníkom na zašlé časy je viac než storočná lípa veľkolistá (*Tilia platyphyllos*), ktorá pôvodne stála na Huštáku pred bývalým kováčstvom Ľudovíta Stollmanna a dodnes sa zachovala pri tzv. „krivom dome“, hneď na začiatku Ulice Janka Kráľa. Pri tejto lípe stál drevený kríž s korpusom ukrižovaného a neskoršou oblúkovitou plechovou strieškou, ktorý označoval druhé zastavenie sprievodu odsúdenca na jeho poslednej ceste k popravisku na Šibeničnom vršku. Pri tomto kríži sa účastníci sprievodu odsúdenca (kňaz, niekoľko členov súdu, kat poverený

Hušták (pohľad smer Radvaň) dnes. Zdroj: autor.

vykonať rozsudok a zvedavci) druhýkrát vrúcne pomodlili za jeho dušu. Prvé zastavenie bolo pri kostole Sv. Alžbety a tretie – posledné pri už spomínanom susedí Sv. Anny, ktoré sa tiež dodnes nezachovalo.

Dnes tejto časti mesta dominujú dva veľké obchodné domy (Europa Shopping Center a Nákupné stredisko SC Point) s mimoúrovňovou križovatkou medzi nimi. Pôvodný vzhľad Huštáku sa zmenil na nepoznanie tak, že niektorí z našich niekdajších predkov by sa tam už vlastne nevedeli ani zorientovať. Totálna zmena Huštáku je súčasníkmi označovaná ako nevyhnutná daň z pokroku, s čím sa vraj treba iba zmieriť.

Július Burkovský

Kalcit, minerál dúhy

Jednou z hlavných minerálnych súčastí vápenca je kalcit. U nás sa vápenec ťaží vo viacerých lomoch, lenže tie naše kalcity nedosahujú až také pozoruhodné rozmery ako vo svete. Zriedka kedy majú dĺžku 5 cm. Čo nedosahujú na veľkosti a vzhľade, to nahradzujú množstvom. Kalcit tvorí súčasť mramorov, ale používa sa aj pri výrobe cementov.

Kryštalizuje v trigonálnej - trojuholníkovej sústave. Vyskytuje sa vo forme klenovcových alebo skalenoédrov, tiež vytvára romboédre, ale býva aj tabuľkovitý, lúčovitý, guľovitý, zrnitý a iný. Často býva zdvojitý. Je priehľadný až priesvitný a má sklený lesk. Má pomerne veľa farebných mutácií, môže byť biely, sivý, zelenkavý, žltý, červený, hnedý až čierny. V kyseline chlorovodíkovej sa prudko rozpúšťa, uvoľňuje sa CO₂, minerál šumí.

Známe sú nálezy zo Španej Doliny, Ľubietovej, Poník – lokality Drienok, Jelena a podobne. Kalcit má aj veľmi blízkeho príbuzného – aragonit. Chemicky ide o totožné zlúčeniny a rozoznať ich je pomerne ťažké. U nás sa aragonit nachádza v Poníkách – v lokalite Drienok, kde bola v minulosti objavená aj aragonitová jaskyňa. Volala sa Perla a dnes už neexistuje.

Richard R. Senček, Slovenské banské múzeum

Šírenie folklóru piesňou, tancom, krojom a hudbou

V upynulých dňoch sme zažili mimoriadnu udalosť. Už šiesty krát sme oslavovali „Slovenský deň kroja“. V predchádzajúcich ročníkoch sme oslávili nie len kroj, folklór, skupiny, spev, tanec, sólistov a desiatky folklórnych súborov od najmenších až po zreých folklóristov. Teraz prišiel čas, aby sme pospomínali na folklórne zážitky, ktoré získali členovia súboru Urpín v zahraničí, kde prakticky ukázali a šírili náš folklór.

S hrdosťou môžeme spomínať na choreografa súboru Urpín Jána Husárika, ktorý v roku 1957 súbor založil pod názvom „Krajský súbor piesní a tancov pri Krajskom dome osvetv v Banskej Bystrici. Urpín sa čoskoro stal známim súborom tak doma, ako aj v zahraničí. Zo začiatku jeho spolupracovníkom bol Igor Kovačovič, kým nezaložil ďalší úspešný folklórny súbor „Partizán“ v Slovenskej Lúpeči.

Členovia súboru Urpín vystupovali na festivaloch tak doma, ako aj v rôznych štátoch Európy. O zájazde v Holandsku písal Ján Zborov-

Mikuláš Kováč položil otázky Jánovi Husárikovi, umeleckému vedúcemu folklórnemu súboru Urpín, po účasti súboru na Dňoch československej kultúry v Španielsku.

1. Aké sú tvoje skúsenosti zo zájazdu?

Nevedeli pochopiť, ako môžeme mať také bohatstvo rôznorodého, krásneho folklóru, pestrosť krojov a bohatstvo nášho folklóru „šudovali“ náš cimbal, fujaru a drumblu. 7 vystúpení sme uskutočnili v Aragónsku, v jeho hlavnom stredisku Zaragóze, kde sa na dvoch vystúpeniach, na otvorenej scéne v mestskom parku zúčastnilo okolo 14 tisíc divákov. Záver programu vyústil v dlhotrvajúcom potlesku, opakovanie záverečného tanca „Podpolianske cifry“. Urpín účinkoval aj v dome dôchodcov v Sarinene s miestnym folklórnym súborom. O slzy nebola núdza a členovia odovzdali tam aj kus svojho srdca.

2. Ako reagovalo domáce obecenstvo?

Ludová hudba folklórného súboru Urpín, 1967, primáš Ivan Zvarik. Zdroj: autor.

Folklórny súbor „Spievanky“ pri Gymnázium v B. Bystrici, 1984
Primáška: Katka Vargicová. Zdroj: autor.

ský článok, z ktorého časť citujeme: *V juboholandskom meste v Brunsume sa každých päť rokov uskutočňuje pod názvom „Parade der Nationaliteiter“ festival folklórnických skupín z najrozmanitejších krajín Európy, ba aj zo zámoria. Je to výberový festival.*

Výber nebol ľahký. V jednom prípade sa však pán Hendriks rozhodol bez dlhého uvažovania, keď vybral spomedzi súborov Urpín. Bolo to čosi ako „láska na prvý pohľad“ a pán Hendriks už v Nice tľmočil pozvanie do Brunssumu.

Pán Hendriks Urpínu veril. Urpín nezvítal až u neho, získal si obdiv všetkých divákov. Bolo tu 25 súborov zo 14 krajín. Boli tu úspešné kolektívy z Francúzska, Talianska, Švédska, Veľkej Británie, Juhoslávie, Spojených štátov, Belgicka, Rakúska, Dánska, Monaka, západného Nemecka, Írska a krajiny hostiteľskej.

Každý súbor mal pre vystup vybraných iba 10 minút. I tento krátky čas stačil mladému banskobystrickému kolektívu, aby na jednotlivých pódiumoch plne presvedčil. Nebolo preto iba vecou hodnotiaceho komitétu, kladných kritík v tlači, ale hlavne splnením želania brunssumskeho obecenstva, keď sa rozhodlo, že sa na záverečnom večere, na ktorom mali vystúpiť najúspešnejšie súbory – Urpínu vybrať celá hodina. A práve tento večer priniesol Urpínu jeho doteraz najväčší triumf.

Oblasenie súboru a objavenie sa našej štátnej zástavy, búrlivo pozdravený, nastúpil celý kolektív. Temperamentný tanec viedlo obecenstvo k nadšeným ováciám už uprostred tohto vystupu. Rovnako búrlivo ocenili spevy ženského sboru a Oláhovo cimbalové sólo. Pri Zbojníckom tanci sa aplaudovalo pri jednotlivých variáciách a podobne tomu bolo i pri záverečnom Novom šorovom tanci. Znova sa objavila československá štátna zástava a pod ňou prezident Komitétu odovzdal súboru Vlajku festivalu. To, ako obecenstvo prevolávaním „bravo“ a potleskom sprevádzalo tento záverečný akt, ale obecenstvo si vynútilo prídavky a to v Nizozemsku známou a obľúbenú slovenskú pieseň Tancuj, tancuj vykerúčaj a ďalšie.

Po skončení programu prišli organizátori podobných podujatí a všetci tľmočili pozvanie do svojich krajín. V roku 1967 to bol zájazd do Tuly, roku 1968 pozvanie do Nemecka, do mesta Bitburg.

Prechovávali k nám zdvorilosť, úctu i obdiv. O naše vystúpenie bol značný záujem. Záver nášho programu skončil dlhotrvajúcim potleskom, opakovanie záverečného tanca „Podpolianske cifry“. Získali sme pre nás a pre Československo mnoho ďalších, veľmi dobrých priateľov.

3. A napokon otázka: Kde ste ešte neboli, kam sa chystáte?

Za svojej takmer 30-ročnej činnosti navštívil náš folklórny súbor Urpín 16 krajín Európy, mnohé ako Francúzsko, Juhosláviu, Holandsko, V. Britániu, MLR niekoľkokrát. V zahraničí uskutočnil takmer 120 predstavení. A najbližšie, v rámci recipročnej družobnej výmeny, pôjde v auguste do Juhoslávie, do Nového Sadu a okolia, medzi tamojších slovákov.

Jednoznačne môžeme povedať, že B. Bystrica má bohatú tradíciu v príprave a reprezentácii ľudovej kultúry. Boli to napr.: folklórny súbor Pedagóg pri PF UMB, súbor Spievanky pri gymnázium, súbor Bystrina, ľudová hudba Ondreja Mrázika a detský súbor Matice slovenskej.

S radosťou možno konštatovať, že folklórny súbor Urpín reprezentoval a reprezentuje náš folklór, naše tance, piesne a krásny slovenský kroj v zahraničí aj v Banskej Bystrici na dňoch Slovenského dňa kroja.

Alexander Melicher

Literatúra

Zborovský, Ján. Úspech nielen umelecký. Smena 5. 8. 1964.

Kováč, Mikuláš. 3 otázky vedúcemu súboru Urpín. Impulz, 1987 po účasti súboru Urpín na Dňoch slovenskej kultúry v Španielsku.

Podporte Bystrický Permon!

IBAN SK841100000002942045367 var. symb. 12

Bez vás to nepôjde!

Vydavateľ a adresa redakcie: OZ Diversitas Culturae; Tr. SNP7/1777; 97401 Banská Bystrica; IČO 51044536, Vychádza štvrtročne; Šéfredaktor: PhDr. RNDr. Richard R. Senček, PhD. Výkonná redaktorka: Anna Senčeková & Samuel; Čestný šéfredaktor: Ing. Pavel Gender; Redakčná rada: Ján Baláz; Mgr. Jozef Ďuriančík; Ing. Július Burkovský; Mgr. Eva Furdková; PhDr. Filip Glocko; PaedDr. Bohuslava Gregorová, PhD.; doc. PaedDr. Pavel Hronček, PhD.; Jazykový korektor: Helena Hámská; Distribútor: TOPPRES

Webové sídlo vydavateľa: www.dicu.sk; Webové sídlo časopisu: www.permonrevue.sk; Štatút časopisu zverejnený: <https://www.permonrevue.sk/wp-content/uploads/2020/11/Statut-Bystrickeho-Permona.pdf>; ISSN pre tlačenú verziu: 2585-9420; ISSN pre elektronickú verziu: 2729-7977; Registračné číslo: OÚ-OPT-1/2003. EV 5980/21. Elektronická verzia a archív čísel je dostupná na internete: <https://www.permonrevue.sk/archiv-ciseli>; Facebook: <https://www.facebook.com/Bystrick%C3%BD-Permon-209485485741711>.

Uzávierky jednotlivých čísel: 15. februára; 15. mája; 15. augusta a 15. novembra.